

ЛІТЕРАТУРА

1. Будний В. Порівняльне літературознавство / В. Будний, М. Ільницький. – К. : ВД “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 430 с.
2. Винничук Ю. П. Танго смерті: [роман] / Ю. П. Винничук. – Харків : Фоліо, 2013. – 348 с.
3. Гундорова Тамара. Транзитна культура. Симптами постколоніальної травми : статті та есеї / Тамара Гундорова. – Київ : Грані –Т, 2013. – 548 с.
4. Крістева Ю. Самі собі чужі / Ю. Крістева ; пер. з фр. Зої Борисюк. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 264 с.
5. Ліщинська Н. М. Парадигма зла в сучасному українському, польському й англійському романі (Валерій Шевчук, Стефан Хвін, Вільям Голдінг) : дис. ... канд. наук: 10.01.05 / Наталія Мирославівна Ліщинська. – Тернопіль, 2007. – 207 с.
6. Монолатій І. С. Міжетнічна взаємодія в Західному місті як інтертекст / І. С. Монолатій // Науковий вісник рівненського державного гуманітарного університету. – 2013. – № 11. – С. 23–32.
7. Наливайко Д. Сучасна літературна компаративістика у Франції / Дмитро Наливайко // Слово і час. – 2009. – № 11. – С. 15–19.
8. Саїд Е. Культура й імперіалізм / Едвард Саїд. – К. : Критика, 2007. – С. 318–324.
9. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза : Постмодерний період : навч. посіб. / Р. Б. Харчук. – К. : ВЦ “Академія”, 2008. – 248 с.
10. Хвін С. Ганеман / Стефан Хвін ; переклад з польської Ігоря Пізнюка. – К. : Аграр Медіа Груп, 2010. – 194 с.
11. Юрчук О. У тіні імперії: Українська література у світлі постколоніальної теорії : монографія / Олена Юрчук. – К. : ВЦ “Академія”, 2013. – 224 с.
12. Czapliński P. “Hanemann” Stefana Chwina albo o kruchości istnienia / P. Czapliński. – Kraków : Nycz, 1999. – 505 s.

ІМІГРАНТИ VS ФЛАМАНДЦІ: ПРОБЛЕМА МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В РОМАНІ ТОМА НАГЕЛСА “ЛОС”

Ганна КОЧЕГУРА

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто питання міжкультурної взаємодії у сучасній Бельгії на матеріалі роману Тома Нагелса “Лос”. Особлива увага приділена

функціонуванню суспільства, що представлено у широкій етнічній та культурній диференціації та особливостям проблематизації даного питання у загальноєвропейському контексті.

Ключові слова: імміграція, мультикультуралізм, етнічна ідентичність, комунікація.

В статье рассматривается вопрос межкультурного взаимодействия в современной Бельгии на материале романа Тома Нагелса “Лос”. Особое внимание уделено функционированию общества, которое представлено в широкой этнической и культурной дифференциации, а также особенностям проблематизации данного вопроса в общеевропейском контексте.

Ключевые слова: иммиграция, мультикультурализм, этническая идентичность, коммуникация.

The article examines the question of intercultural interaction in modern Belgium based on Tom Naegels' novel *Los*. Particular attention is paid to the functioning of society presented in a wide ethnic and cultural differentiation and to problematic character of this question in European context.

Keywords: immigration, multiculturalism, ethnical identity, communication.

Том Нагелс – це бельгійський журналіст і письменник, роман якого “Лос” був опублікований у 2005 році і одразу отримав визнання за зображення суспільних проблем сучасної Бельгії та Антверпена зокрема. Він був нагороджений літературною премією Сегерс та потрапив у лонгліст до літературної премії Лібріс у 2006 році. Також у 2008 році “Лос” було екранізовано режисером Йаном Верхейеном.

У конструкції роману “Лос” можна виділити дві теми, що, на перший погляд, здаються мало пов’язаними одна з одною. Перша – це історія дідуся головного героя, що знаходиться в лікарні та намагається довести своє право на евтаназію. Друга – це історія самого головного героя, Тома, який будує стосунки з пакистанською дівчиною Надею. У подальшому ми спробуємо довести паралельність конструювання взаємовідносин Тома та Наді щодо історії шлюбу пана Лоррейна та його дружини. Також ми зосередимо увагу на проблемах міжкультурної взаємодії, що зображені в романі. Складність розкриття теми взаємодії між різними етнічними та релігійними групами розгортається завдяки внутрішньому пошуку протагоніста та наратора твору Тома. Актуальність вивчення цього питання полягає у недостатній дослідженості проблеми імміграції у європейському і, зокрема, бельгійському суспільстві. Варто

зазначити, що проблема міжкультурної та міжетнічної взаємодії гостро постає у сучасному європейському контексті, що пов'язано, між іншим з історичними обставинами. У своєму комплексному дослідженні Т. Гартон Еш, Е.Мортімер та К. Октем зазначають, що *"культурні та релігійні відмінності між існуючим населенням та новими меншинами набагато більші у теперішній період, ніж вони були раніше"* [3, с. 14]. Це пояснюється, серед інших чинників і зміною напрямку іммігрантських потоків та посиленням імміграції серед мусульман. Посилення релігійного диференційного фактору призводить до нового типу конфліктності. Результатом цього, на думку вчених, стає загальне західне уявлення про мусульман та релігію іслам як найменш придатних до асиміляції в іншому суспільстві, що важче сполучаються з західним стилем життя та традиціями. Вищезазначені дослідники привертають увагу до ще одного важливого фактору у конфігурації даної проблеми в європейському контексті: *"Очевидно, що Сполучені Штати Америки та Канада як країни, засновані європейськими переселенцями у Північній Америці, з самого початку були "країнами іммігрантів", суб'єктивно та об'єктивно і тому відносно легше сприймають нових іммігрантів як продовжувачів національної історії, що роблять власний внесок у її формування. Європейські країни, навпаки, налаштовані на розуміння національної ідентичності як повністю сформованої – часто у горнилі війни, етнічній чистоті, вимушеній міграції та геноциді – та власної історії, як того, що відбулося в минулому. Це створює додаткову складність у поглинанні різних культурних традицій з інших частин світу"*[3, с. 16]. Проблематизація даного питання у бельгійському суспільстві пояснюється збільшенням у процентному відношенні ісламістського населення країни за останні роки. За даними дослідження 2008 року 6% населення країни складають мусульмани [8]. Дослідження нових іммігрантів 2012 року позначає зростання переселення представників мароканської та турецької етнічностей, які переважно проживають у великих містах, таких, як Брюссель, де мусульмани складають 22% населення, та Антверпен, який є полем розгортання подій досліджуваного в статті роману [7].

Роман починається з того, що дідусь протагоніста, пан Лоррейн, перебуває у лікарні і приймає рішення померти, не дивлячись на те, що лікарі прогнозують йому ще десять років життя. Попри те, що пан Лоррейн весь час погрожує покінчити життя самогубством, він не робить

цього і перекладає відповідальність на свою доньку та онука, змушуючи домогатися його права на евтаназію. Оскільки в романі жодним чином не згадується батько Тома, можна зробити висновок, що якщо він і був присутній в житті протагоніста, то на етапі розповіді його фігуру заміщує дідусь. Він уособлює собою всю силу та пережитки минулого, є частиною старої Бельгії, яка втілює для Тома все, чого він намагається уникнути. Боб Лоррейн – єдина чоловіча рольова модель для онука, він також є відправною точкою внутрішніх пошуків протагоніста. Певним чином дуалізм та паралельність їхніх історій уособлює два покоління, що по-різному взаємодіють з проблематикою твору. Але вимір роману, пов'язаний з дідусем, стосується не тільки його сучасного стану. Спогади Тома поринають глибше і торкаються стосунків між дідусем та бабусею, які розгортаються у паралельній площині відносно його стосунків з Надєю. З'єднувальним фактором для них стає тематика непорозуміння, що присутня у обох парах.

Том називає шлюб своїх дідуся і бабусі *“типовими стосунками передвоєнного часу – жінка та чоловік, що не мали нічого спільного, випадково були закохані один в одного протягом декількох місяців, швидко одружилися і залишок життя сварилися один з одним”* [5, с. 98]. Вони були щасливими протягом лише одного літа, а потім, одружившись восени, намагалися терпіти один одного все життя. Саме ці два маркери – одне літо (короткий проміжок часу) та відсутність чогось спільного – ключові для розуміння двійникової структури цих відносин щодо стосунків Тома і Наді. Адже вони теж не мають нічого спільного один з одним, крім почуття закоханості, що виникло випадково. І вони також були щасливі дуже короткий час, близько трьох місяців.

Стосунки пана Лоррейна і його дружини швидко стали будуватися на відсутності майже будь-якої взаємодії та діалогу між ними. Бабуся Тома завжди повторювала *“Ти знаєш, що я не розумна, я зовсім не розумію нашого батька”* [5, с. 99], *“Ти знаєш, що я не розумна”* [5, с. 99]. Отже, жінка прийняла на себе роль “дурної”, щоб закритися від власного чоловіка та від діалогу з ним, переводячи все, що пов'язано з ним, у розряд незрозумілого. Приблизно десять років тому пан Лоррейн, що брав активну участь у суспільному житті, ходив на зустрічі з політиками та цікавився абсолютно всім, майже повністю втрачає слух та зір. Це призводить до зміни наративу його дружини. Тепер вона говорить: *“Це така шкода, що він нічого не чує і не бачить. Він такий розумний*

чоловік, що всім цікавиться! Він із задоволенням дивиться футбол, він слідкує за політикою...Тепер все це неможливо! Це серйозно. Дуже!", "Мені пощастило, бо я добре бачу і добре чую. Я зовсім не розумна жінка. Я не маю жодного розуміння нашого тата. Але мої очі і вуха в порядку. В цьому мені пощастило" [5, с. 99]. Вона певним чином мстить їй, весь час говорячи про те, як шкода, що такий інтелегентний чоловік втратив здатність займатись всім, що його цікавило. Його хвороба стає для неї вивільненням роздратування, яке вона відчувала все життя, відіграючи роль другорядного персонажа. У цих стосунках обрив комунікації відбувається довільно, бабуся сама формує свій наратив нерозуміння, закриваючи всі можливості для спілкування.

Позицію "нерозумності" можна назвати третім маркером, що поєднує дві історії стосунків, адже подібна проблема виникає між Томом та Надею. Вони знайомляться під час зустрічі в суспільному центрі Антверпена, які влаштовуються для акліматизації іммігрантів та їхнього знайомства з бельгійцями. Ці зустрічі передбачають діалог із застосуванням нідерландської мови та різноманітну спільну діяльність. Розмови між іммігрантами та місцевими мають допомогти їм зрозуміти один одного.

Проводячи паралелі між стосунками пана і пані Лоррейн та Тома і Наді з іншого боку, можна зазначити, що проблема порозуміння у другому випадку присутня на декількох рівнях. "Не те, щоб ми мали мовні проблеми. Ми обидва гарно розмовляємо англійською та її нідерландська стає все кращою. В нас є проблема теми. Про що можна розмовляти з людиною, що до минулого року жила в Пакистані?" [5, с. 56]. Наратор зазначає, що хоча у них немає мовної проблеми, між ними все таки виникають ситуації непорозуміння через те, що вони вкладають різне значення у те саме слово. Але проблема відсутності спільного є більш домінантною. Комунікація втрачається на міжкультурному рівні, оскільки вони не мають спільних значень для знаків, які використовують. Коли Том намагається пояснити щось, що є зрозумілим для бельгійця, він стикається з необхідністю дуже широкої культурної експлікації та уточнень. І будь яка оповідь перетворюється на нескінченні пояснення. "Іноколи я питаю себе, чи не хочу я неусвідомлено надати їй почуття, що вона ніколи не зрозуміє, чим я займаюсь. Чому я не можу просто розказати щось приємне? Щось невеличке? Не завжди якісь заплутані речі... Вона сприймає це лише як ще одну з усіх дивних речей, які тут відбуваються" [5, с. 23].

Важливо зазначити, що у цих стосунках обрив комунікації виникає вимушено через етнічну та культурну різницю, а не є свідомою позицією, як у випадку з бабусею Тома, яка докладала всіх зусиль для підтримання цієї стіни. Том і Надя, навпаки, намагаються подолати труднощі у спілкуванні та розумінні, але їм це не вдається. Їх діалог можна назвати взаємодією Інший/Інший тому, що Том не може визначити межі непорозуміння – чи воно залежить від різниці культур і знань, чи від його внутрішнього почуття “кращості”, в якому він сам себе підозрює та за яке він весь час себе картає. Оскільки його власна ідентичність знаходиться у процесі конструювання, його самість не формується у спілкуванні з Іншим, а лише збільшується кількість сумнівів і питань.

Надя намагається влаштувати їм романтичну вечірку, придбавши свічки, але все що він бачить – це те, що свічки різдвяні. Для неї вони позначають романтичний жест, вона хоче провести приємний вечір з дорогою людиною, але оскільки вона не знає про справжнє значення цих свічок, вона використовує знак неправильно, що призводить до обриву комунікації. Том, розуміючи все, не може позбутися почуття недоцілності, що викликає внутрішній дискомфорт. *“Звідки ця внутрішня посмішка (помічена!) над пластиковим листям гостролисту? Можливо я почувуюся занадто гарним для гостролисту? Чи почувую я себе кращим за неї, тому що знаю, які свічки підходять до різних свят? Можливо я дивлюсь зверхньо на її романтичний жест? І чому тоді? Тому що це не справжнє? Для неї це яке справжнє”* [5, с. 55].

Їхнє перше побачення відбувається у музеї мистецтв, де Том справляє на Надю враження, розповідаючи їй про картини, хоча і зазначає для себе, що все це роль, адже багато чого він вигадує сам, імпровізує. Йому приємно здаватися розумнішим, певним чином домінувати над молодшою за віком гарною дівчиною. Але в тривалій перспективі це призводить до збільшення кількості сварок. Надя закидає йому потім, що він вважає її дурною, тому що вона любить інші фільми. Певним чином, відторгаючи фігуру дідуся в його позиції з приводу іммігрантів, Том стає на його позицію в особистих взаєминах, але Надя не збирається виконувати свою роль. Врешті решт, вони розлучаються після відвідин бабусі Тома, яка називає Надю ім'ям його колишньої дружини. Під час останньої розмови Надя говорить: *“Ти хочеш розумну жінку. – Ти і є розумна жінка. – Це нормально. В мене є інші якості (Вона гарно бачить і гарно*

чує). *Ти хочеш дружину, що купує потрібні свічки*" [5, с. 181]. Таким чином, наратор експліцитно проводить паралель між цими стосунками та шлюбом своїх дідуся та бабусі. Намагаючись подолати в собі тьм дідуся, Том, дещо іншим чином, але повторює його історію. Надя розриває хибне коло неможливості виловитися.

Том ходить на збори у суспільному центрі разом із дідусем. Пан Лоррейн постає перед нами як сувора людина старого порядку. *"Залишимо це без будь-якого сумніву. Без дідуся в Бельгії не було б ніякого соціалізму. Емілі Вандервелде, Пол-Генрі Спраак і Ачиле ван Акер можуть на голих колінах дякувати небу, що вони могли посприяти Бобу Лоррейну.... Так було мені розказано"* [5, с. 29]. Ця цитата підкреслює не тільки характер пана Лоррейна, а ще й викликає недовіру до його слів. Адже останньою фразою наратор знімає з себе відповідальність за правдивість вимовленого, а, отже, ставить під сумнів всю історію дідуся. Ця позиція характерна для наратора, який намагається позбутися тіні пана Лоррейна та заперечити, перш за все для себе, його вплив на власну особистість. Це відсилання до історії соціалізму важливе також для розуміння загального контексту расового питання у сучасній Бельгії, тому що на тлі соціалістичних течій в результаті зростання рівня імміграції та збільшення соціальної напруженості в ХХІ ст. в Європі набирають сил різні націоналістично спрямовані політичні течії. У Бельгії це Фламандський блок, що отримав на диво високу підтримку виборців. Карел Арнаут та Бамбі Кьопенс у своїй статті "Фламандський блок як таємниця: наукові та політичні висновки" досліджують феномен популярності цієї партії, наголошуючи на створенні міфологем "ми" та "інші", де розуміння того, хто мається на увазі під останнім терміном, змінюється відповідно до регіону та часу. Вони визначають Ф. Блок як *"приклад нових рухів ідентифікації"* [6, с. 40]. Новим у цій політичній силі вони вважають те, що до уваги беруться територіальні та інші фактори, що змінюють наповненість розуміння "іншого", проте постійне створення почуття суперечності присутнє завжди. *"Створити суперечності на різних рівнях: між бельгійцями та не-бельгійцями, європейцями та не-європейцями, місцевими та іммігрантами, християнами та мусульманами"* [6, с. 41].

Повертаючись до пана Лоррейна, досить цікавим видається той факт, що протагоніст бере його з собою на зустрічі в соціальному центрі. Том, звісно знає, яким прямолінійним та суворим є його дідусь. Але він все одно водить його на збори, намагаючись таким чином започаткувати

діалог між минулим та майбутнім. Для себе він пояснює це тим, що пан Лоррейн є репрезентативним представником фламандського суспільства. Організатори цих зустрічей зазвичай запрошують молодих і освічених бельгійців, які, на думку Тома, є лише маленьким відсотком того суспільства, з яким зіткнуться іммігранти. Це освічені молоді прогресивні люди протистоять представникам того, що він називає “народною культурою” (ми вживаємо лапки на позначення того, що у даному контексті термін “народна культура” означає лише те, що в нього вкладає наратор). Хоча себе, очевидно, він відносить до першої групи, пан Лоррейн потрапляє скоріше до другої. Протагоніст намагається дистанціювати себе від “народної культури”, проте його бажання привести на зустріч дідуся підкреслює внутрішню неможливість віднести себе лише до однієї групи через розуміння її обмеженості. *“Це народний гумор. Сварки з тещею, голландці жадібні, одружені чоловіки під підбором, листоноші та поліцейські з задоволенням пропускають по чарці і марокканці, що мають по десять дітей...Ефект впізнавання, а не дивування, ось що робить це смішним. Це те, що ми, освічені, забули”* [5, с. 51] В цьому протиставленні можна побачити внутрішній конфлікт Тома, оскільки він не може віднести себе остаточно до жодної з категорій. Звісно, він вже не є, на його думку, представником цієї тілесної та карнавалізованої (в бахтінському розумінні) народної культури, але він тягнеться до неї. Щоб довести карнавальний характер “народної культури”, наведемо епізод відвідання протагоністом концерту антверпенської групи де під час виступу один з музикантів надягає тюрбан на голову, стає навколішки пародіюючи молитву мусульман, потім говорить щось на кшталт “махана кархана банана патата”. Саме ця “банана патата” доводить зал до казу – всі сміються і радіють, лише Том відчуває дискомфорт від того, що відбувається. Хоч він і наголошує весь час, що любить “народну культуру”, проте не може припинити внутрішньо засуджувати її.

Обидва рази, коли пан Лоррейн був присутній на зустрічах в соціальному центрі, він провокує конфліктні ситуації, що визначають непродуктивність цього міжкультурного діалогу у тому вигляді, який був запропонованим центром. Тому що поверхова, занадто виважена і взірцево толерантна розмова не призводить до розуміння, а є скоріше імітацією взаємодії, коли учасники намагаються лише зробити приємне один одному, не маючи на меті порозумітися або вивчити щось нове про іншу культуру. В той же час, відвертий діалог перетворюється

на закидання один одному стереотипів, які, звісно, мають під собою певну основу, проте є занадто емотивно насиченими, щоб бути сприйнятими адекватно. Це стає свідченням нералізованості політики мультикультуралізму в Європі і в Бельгії зокрема. *“В Європі, в меншому ступені ніж в Сполучених Штатах, термін мультикультуралізм теж широко вживався, але без жодного чіткого або постійного визначення. Взимку 2010-2011 років, канцлер Германії, президент Франції та прем'єр-міністр Великобританії взялися оголосити, у швидкій послідовності, що мультикультуралізм провалився або помер. Те, до чого вони насправді спрямовували увагу, була невдача інтеграції у частинах їхніх суспільств, де розвинулися культурно віддалені “паралельні суспільства”, що склалися з людей, які мали відносно слабкий контакт з широкою громадою навколо них, інколи не говорили її мовою, іноді культивували інші цінності і, навіть, підкорялись іншим законам”* [3, с. 23]. Роман “Лос” зображує саме це паралельне існування віддалених один від одного етнічних суспільств і груп, котрі майже не спілкуються одне з одним, що призводить до посилення соціальної напруженності та проблематизації міжкультурної взаємодії.

Таке становище апелює до проблеми расизму, що є ключовою для протагоніста. Він весь час намагається визначити для себе, що має під собою цей термін та як можна подолати прірву між різними культурами. Саме тому він починає ходити на зустрічі з іммігрантами. Зі шкільних часів він пам'ятає, як вони з друзями ходили на демонстрації проти Фламандського Блоку. *“Так йшли ми, сотні учнів антверпенської середньої школи, всі білі і всі проти расизму, скандуючи “Фламандський Блок, відвали!” та “Ні поширенню фашизму!” Весело. Неподалік йшли марокканські підлітки нашого віку. Це був перший раз, коли я побачив їх так близько”* [5, с. 78]. Марокканські підлітки вражають Тома тим, що вони надзвичайно відрізняються у своїх поведінці – ходять завжди великою гуртом, вони агресивні, серед них не видно жодної дівчини. Це перше зіткнення з іншим досить шокує для нього, тому що, з одного боку, він захищає їхні права, а, з іншого, бачить в них втілення всього, проти чого він налаштований. Це уособлення культури мачизму, яка роками викорінювалася в суспільстві та проти якої він навіть публікує газету в школі. А також це нестримна енергія агресії, що так вражає наратора.

У дорослому віці він намагається подолати цю прірву через близьке знайомство з представниками іншої культури, але стикається з ізоляваністю, яка невимовно присутня в суспільстві. Це культурне і етнічне відсторонення один від одного характерне саме для європейської моделі імміграції, що, перш за все пов'язане з почуттям потреби “виживати” в іншій країні. А для цього потрібно зберігати свою ідентичність, культуру, мову, історію – це, звісно ж, іде у супереч з рухом асиміляції. У своєму дослідженні особливостей проблем імміграції в Європі, В.Л. Іноземцев зазначає: *“починаючи з середини 80-х років, європейська суспільна думка схиляється до скорочення потоку іммігрантів, що пов'язується з проблемами асиміляції. В Європі вони живуть ще більш відокремленими групами, ніж в США: нові іммігранти направляються в ті регіони, де чисельність їх співвітчизників і так велика. Це породжує націоналістичні та шовіністичні настрої серед місцевих жителів. Найбільш гострою проблемою стає поширення ісламу”* [1, с.70]. Саме небажання асимілюватися у новому суспільстві породжує велику кількість випадків непорозуміння між різними етносами, тому що почуття страху за втрату своєї ідентичності відчувають не лише іммігранти, що опиняються в абсолютно незнайомому середовищі. Те саме почуття виникає і у бельгійців, адже на їхніх очах змінюється традиція і історія їхньої країни. Саме це почуття страху і говорить вустами чоловіка, що наголошує: *“Вони зруйнують наші пам'ятники, все що ми збудували”* [5, с. 136].

В школі наратора не було марокканських підлітків, не було їх і в університеті, він не знає нікого, хто був би близько знайомих з ними. Він також не зустрічає їх в місцях, куди він ходить с друзями. Марокканці живуть закритою групою. Для Тома є два виходи – журналістська робота та вечори в соціальному центрі. Говорячи про свою роботу, він згадує про демонстрацію на підтримку Палестини, що відбулась в Антверпені та перетворилась на черговий акт агресії та трощення машин і магазинів. *“Я був єдиним білим серед сотень марокканців, що шаленіли через конфлікт у країні, яка знаходиться за тисячі кілометрів, між людьми, яких вони особисто не знали, мовою яких не говорили...”* [5, с. 87]. Він бачить підлітків, що втрачають здоровий глузд, палять прапори та розбивають вітрини. А ще він бачить старійшин діаспори, які під час цього всього хаосу моляться на колінах за спасіння Палестини, замість того, щоб заспокоїти власну молодь. Марокканці не виходять на марші,

щоб вимагати кращу роботу або більшу зарплатню. Вони не борються за свої права, але руйнують все на своєму шляху заради країни, про яку вони тільки чують. *“Я пройшовся додому через Уферандестрат, де демонстранти, щоб помститися за своїх палестинських братів, розтропили вітрини магазинів і, спровоковані поліцією, витягли звідти найдорожчий одяг”* [5, с. 92].

Можливо, саме через потребу пізнати іншу культуру, щоб прийняти її, він і заводить роман з пакистанською жінкою. І ще – щоб подолати спадок дідуся та розірвати зв’язок з тим, що він називає “народною культурою”. *“З того часу ми були переконані, що кохання перемагає культуру. Символ мультикультурального, толерантного, відкритого суспільства. Приклад для світу”* [5, с. 114]. Стосунки з Надею для нього – це порятунок від цієї тіні, що нависає над ним, доказ, що він не расист. І це приклад не тільки для нього, а для всіх інших. Ідеальна історія кохання, яке долає всі перешкоди.

Засуджуючи “народну культуру”, він все одно тяжіє до неї. В той самий час, хоч як Том намагається створити міжкультурний діалог, він все одно не відчуває себе близьким до іммігрантів. Таким чином, протагоніст опиняється між двома площинами – він засуджує все погане і расистське у бельгійців, намагається відірватися від цього, бути не таким, як вони, бути іншим. Але, в той же час він не може повністю встановити діалог з переселенцями, бо для них він також інший.

Важливим для розуміння складності і багатозначності расової проблеми у романі є момент, коли він показує Наді фільм, пов’язаний з Голокостом і виявляється, що вона не знає, що це таке. Це вражає Тома, він дістає книжки про Голокост и починає розповідати їй, як це важливо знати: *“Адже це символ расизму, запевнюю я. Можливо тому, що так я можу провести місток до її власного життя. Кожен, хто хоч колись став жертвою расизму, має знати, через що пройшли євреї...”* [5, с. 96]. Проте Надю це абсолютно не вражає і не зворушує, вона лише сміється над Томом, говорячи – *“так ось, що тебе цікавить”* [5, с. 97]. У цьому моменті розкривається інший спектр питання про расизм – виявляється, що ця проблема є набагато більш актуальною для представника білої раси Тома, а не для Наді. Вона не вважає себе жертвою расизму, не бачить жодних його проявів. Вона навіть не вважає, що її колір шкіри може стати для неї перешкодою, бо він не є для неї проявом іншості. При цьому, вона може собі дозволити висловлювання, які протагоніст

називає расистськими: *“Як тільки Діді пішла, Надя розпочала тираду проти африканців, які роками тут живуть, але не знають жодного слова нідерландською, не знайомі з жодним бельгійцем, не шукають роботу проте все одно хочуть стати бельгійцями. Невиправні ледацюги, що цілими днями один з одним базикають – але щось зробити зі своїм життям? Звісно, ні!”* [5, с. 59]

Найбільш напруженим у композиції роману стає момент, коли відбуваються чергові заворушення в Антверпені. Бельгієць спалив дім марокканця, де знаходився він та його двадцятирічний син. Син загинув у полум'ї. Через це тисячі марокканців виходять на вулиці, ламають машини, вчиняють мародерські акти, б'ють вітрини магазинів. Картини цих подій по телевізору викликають глибоке обурення і когнітивний дисонанс у протагоніста. *“Я сиджу перед телевізором, тремтячи він ярості. Я думаю найгірші речі. Дуже расистські речі. Але чи є це расизмом? Або ж просто інстинктивна відповідь на насильство, глибока ненависть, яка спалахує, коли я бачу, як люди, що втратили над собою контроль та несамовито стрибують з машини на машину – я не можу стриматися, я думаю брудні макаки, селяни з Марокко, огидні, примітивні, відсталі випорожнювачі бананів. Ось що я думаю, та хіба це расизм? Це емоції секунди, які шукають найгірших слів, що тільки можна вигадати. Або ж расизм це завжди емоція моменту? Я йду на кухню, щоб поплакати”* [5, с. 133].

Саме у цей момент відбувається найбільший розрив у розумінні іншої культури. Ці заворушення тривають три доби, вщухаючи вдень і набираючи силу вночі. Надя помітила, що Том плакав, і спитала його про це: *“Чому ти такий сумний? Ти ж знаєш, що араби покидьки? – Як ти можеш так казати? Ти ж сама чорна. – Араби білі. – Араби не білі! Європейці білі! – Араби такі ж білі, як європейці! – Це неправда! Араби чорні! – Ніхто не любить арабів. Навіть ми”* [5, с. 135]. Тут можна побачити, що категорія кольору стає оцінювальною для Наді. Вона погано ставиться до арабів, а оскільки вважає їх білими, то виходить, що все біле для неї також становить категорію неприємного і огидного. Проте вона не заперечує своєї “чорноти”, вона просто переносить арабів у ту ж категорію, що й європейців, не приймаючи їх до свого культурного та етнічного шару суспільства. Таким чином вона витісняє їх з кола прийнятної для неї етнічної приналежності у сферу незрозумілого, “білого”.

Розмірковуючи над ситуацією, що склалася, коли емоції вщухають, наратор залишає для себе декілька висновків. Перший стосується арабів – *“що це за люди, якщо їхнє горе так швидко перетворюється на лютість?”* [5, с. 134]. Чому вони одразу сприймають смерть юнака як вбивство з расової ненависті? Чому вони всі виходять трошити місто, хоч і не знали цього юнака особисто? Цей прояв колективної агресії можна пояснити почуттям страху, яке викликане вбивством. *“...безпосереднім спонуканням до етнічного насильства є емоції, як, наприклад, страх перед загрозою зникнення групи. Кроуфорд Янг фокусує увагу на важливій ролі стереотипів (міфів) і символів у “підтриманні ідентичності і продовження групової мобілізації”. Таким чином, парадигма виникнення етнічної конфліктності, яку пропонують Янг та Горовіц, виглядає наступним чином: страх перед знищенням групи (або знищенням її ідентичності) призводить до виникнення почуття ворожості, а потім і до групового насильства. За Янгом, атмосфера ворожості та погроз збільшує групову солідарність та спонукає людей розглядати події у етнічних категоріях”* [2, с. 152]. Отже, з цієї позиції можна пояснити суспільний механізм, що керує марокканцями у цьому випадку. Проте, таке насильство є загрозою для етнічної групи фламандців, які також відчують страх та ворожість, що призводить до нескінченного циклу. Хоча вони і не відповідають насильством, проте глибоко приховане расове неприйняття виходить на поверхню.

Наратор раптом опиняється у стані, коли він на певний момент погоджується з всім тим, що ненавидів все життя, від чого втівав і що в собі долав. Він робить невтішний висновок: *“немає фламандця без рефлексу расиста. Я не виняток!”* [5, с. 134]. Певним чином, усвідомлення цього висновку послаблює його внутрішній антагонізм до самого себе. *“Сила моїх емоцій мене лякає. Я не расист. Я б краще помер, ніж був расистом. Але, все ж таки, бачачи ці кадри...Сліпа лютість. Ні на кого не злюсь. Злий на все та всіх. На чоловіків. На мачо культуру. На народи з півдня. На підлітків з надлишковим рівнем тестостерону. На мусульман. На арабів, найтяжчий народ нашого часу”* [5, с. 134].

В наступні дні він проводить інтерв'ю у кав'ярні, де збираються лише націоналісти, що підтримують Фламандський блок, ті самі представники “народної культури”. Том приходить сюди, щоб отримати те, що він очікує – порцію расистських висловлювань від брудних людей, які весь час нападитку. Ось як він їх описує: *“кафе Рома було заборонено*

для всіх, хто не голосував за Фламандський Блок. Всі чоловіки мали вуса, жінки носили спортивні штани, діти були товстими і пили пиво з чотирирічного віку” [5, с. 117]. Він сідає за стіл до чотирьох чоловіків, підбирає слова антверпенського діалекту, намагаючись стати своїм серед чужих. Але під час розмови, виявляється, що всі ці звичайнісінькі робітники є набагато ближчими до розуміння іншої культури. Вони говорять, що навчалися в школах, де були майже одні марокканці і самі теж трохи говорять їхньою мовою. Вони живуть з ними у сусідніх будинках і поважають за те, що вони завжди допомагають одне одному. Том почувається розчарованим, тому що це не те, на що він очікував. Але потім до бесіди приєднується інша особа – гарно вдягнений чоловік, освічений і інтелігентний. І саме він говорить те, що мав почути протагоніст – про потребу вигнати всіх іммігрантів, про заснування більш радикальної політичної сили націоналістичного характеру, називає марокканців макаками. Це лякає Тома більш за все, і він йде з кафе. Ось яким виявляється обличчя расизму – в дорогому костюмі, з гарно поставленою вимовою.

Отже питання расизму, на яке на початку роману протагоніст міг відповісти для себе, виявляється більш складним. Певним чином він залишається поміж двох суспільних площин, не маючи змоги ідентифікувати себе повністю з будь-якою з них. На завершення роману пан Лоррейн, нарешті, дочекався на своє право померти. Фігура Боба Лоррейна більше не тяжіє над оповідачем. Оскільки ми зазначили паралельне/двійницьке конструювання історій Боба та Тома, то смерть першого є визначальною крапкою – можна назвати це символічним завершенням старого світу та всього, що з ним пов’язане. А, отже, і старого погляду на проблему іммігрантів, традиційного роздратування і ненависті. Проте це не приносить полегшення, адже шлях, яким йшов Том, підводить його і не дає жодних відповідей. Врешті решт, йому доводиться визнати, що він є частиною свого народу, в якому поєднується і гарне і погане. Таким чином, оповідач опиняється у позиції невизначеності, тому що йому доведеться шукати якісь абсолютно нові шляхи долання міжкультурної та міжетнічної прірви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иноземцев, В.Л. Иммиграция: новая проблема нового столетия (Историко-социологический очерк) / В.Л. Иноземцев // Социологические исследования. – 2003. – №4. – С. 64–72.

2. Наумкин В.В. Диалог между культурами как средство преодоления страха / В. Наумкин // Россия и мусульманский мир. – 2013. – № 2 (248). – С. 150–159.
3. Freedom in Diversity. Ten lessons for Public from Britain, Canada, France, Germany and the United States // Timothy Garton Ash, Edward Mortimer and Kerem Oktem – The Medical Informatics Unit, NDCLS, University of Oxford, 2015. – 84 p.
4. Hellemans F. Van kleine tot grote geschiedenis: 30 jaar autobiografisch schrijven in Vlaanderen // Hellemans F. – Deus ex Machina № 113, 2005. – P. 3–6.
5. Tom Naegels. Los – Meulenhoff | Manteau, 2005. – 183 p.
6. Het Vlaams Blok als mysterie / Wetenschappelijke en politieke uitwegen // Karel Arnaut & Bambi Ceuppens. – In: Sampol, № 11, 2004. – P. 38–45.
7. Maggie de Block. Bericht uit het Gewisse [Електронний ресурс] / Maggie de Block. – Режим доступу: <http://www.npdata.be/BuG/155-Vreemde-afkomst/Vreemde-afkomst.htm>
8. Jan Hertogen. In België wonen 628.751 moslims [Електронний ресурс] / Jan Hertogen – Режим доступу: <http://www.indymedia.be/index.html%3Fq=node%252F29363.html>

ЗОБРАЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ В АПОКАЛІПТИЧНИХ РОМАНАХ ДЖ. УІНДЕМА ТА ДЖ. КРІСТОФЕРА

Марія КУЛЕШІР

Київський національний лінгвістичний університет

У статті аналізується зображення психологічного стану людини в екстремальних умовах у творах англійських письменників Дж. Уіндема й Дж. Крістофера. Авторка розглядає описування масової паніки, страхів, фобій, невротичності, що домінують у психіці людей у цей період. У дослідженні також звернуто увагу, як письменники зобразили людство в умовах домінування інстинкту виживання.

Ключові слова: апокаліптичний роман, глобальна катастрофа, апокаліпсис, психологічний стан.

В статье анализируется изображение психологического состояния человека в экстремальных условиях в произведениях английских писателей Дж. Уиндема